

Les cartes entre Josep Queralt i Josep Carner Materials per a l'estudi de la literatura catalana de l'exili

JOSEP CAMPS I ARBÓS

Josep Queralt i Clapés va ser, conjuntament amb Marcel·lí Antich i Gironella, el fundador de les Edicions Proa, el 1928.¹ Nascut a Badalona el 1896, era administrador de finques. Va ser membre d'Esquerra Republicana de Catalunya, i durant la Guerra Civil va treballar a la Conselleria de Sanitat. Com és ben sabut, l'objectiu de Proa, sota la direcció literària de Joan Puig i Ferrer, era, d'una banda, donar un impuls a la novel·la catalana amb la publicació, sobretot dins la col·lecció *A Tot Vent*, d'autors que tot just despuntaven (Miquel Llor, Mercè Rodoreda, Rafael Tasis, Maria Teresa Vernet o Ramon Xuriguera) i, de l'altra, oferir traduccions acurades dels narradors més representatius de la literatura universal (Fiodor Dostoeivski, Marcel Proust, André Gide, Virginia Woolf o Charles Dickens). El 1939, Queralt va haver d'emprendre el camí de l'exili. Després de passar pels camps de Saint-Cyprien i d'Argelers, va establir-se amb la seva muller, Antònia Pedra i Pubill, a Perpinyà, des d'on va intentar prosseguir la tasca editorial de Proa.² Fins al 1964, Queralt publicarà novel·les de Xavier Benguerel, Domènec Guansé, Robert Louis Stevenson, George Sand, Joan Garrabou i John Steinbeck, així com la pràctica totalitat del cicle narratiu de Joan Puig i Ferrer, *El pelegrí apassionat*. Els problemes econòmics, derivats de l'escassa venda dels llibres i del reduït nombre de subscripcions, són la causa del fracàs del projecte de les Edicions Proa a l'exili. Un fet que

1. Per a una aproximació biogràfica de Josep Queralt, vegeu D. GUANSÉ, «Josep Queralt i Clapés», *Commemoració dels 500 anys del primer llibre imprès en català*, Barcelona, Fundació Carulla Font, Nadal de 1972, p. 102-103; i A. MANENT, «Antecedents i història d'una aventura cultural», *Escriptors i editors del nou-cents*, Barcelona: Curial Edicions Catalanes, 1984, p. 189-190.

2. Sobre el període d'exili de Proa, vegeu J. SERRATS, «Les Edicions Proa a l'exili o la tasca obstinada de Josep Queralt», *Sant Joan i Barres*, núm. 81, hivern 1980-81, p. 3-45; i J. CAMPS I ARBÓS, «Les Edicions Proa de Perpinyà (1949-1965)», *Els Marges*, núm. 72, hivern de 2004, p. 45-76.

també explica els motius pels quals, a partir del gener del 1959, Queralt accepta el càrrec de professor de castellà al col·legi Madame de Sévigné de Perpinyà, que exercirà fins a la seva mort en aquesta vila del Rosselló, el 1965.

La coneixença entre Josep Carner i Josep Queralt arrenca d'abans de la Guerra Civil, quan les Edicions Proa havien donat a conèixer les traduccions carnerianes de les novel·les de Dickens *Pickwick* (1931) i *Les grans esperances de Pip* (1934). L'editorial també li havia publicat, el 1935, les versions de poesia xinesa *Lluna i llanterna* dins la col·lecció *La Mirada*. Les relacions entre Queralt i Carner es van restablir a l'exili. A aquest període, 1949-1962, pertany la correspondència que editem. Es conserven un total de tretze cartes: nou de Queralt a Carner i quatre de Carner a Queralt. El motiu principal de les lletres és la publicació de la peça teatral carneriana *El Ben Cofat i l'Altre*, que es convertirà en el volum 93 de la col·lecció *A Tot Vent*, i que havia estat oferta, sense èxit, l'octubre del 1949 a Josep M. Cruzet, el màxim responsable de l'Editorial Selecta.³ Per tal de resseguir de manera més precisa el procés de construcció del llibre, incloem un apèndix amb cartes inèdites de Joan Puig i Ferrer (excepte la número 1), que continua ocupant el càrrec de director literari després de la renúncia de Ramon Xuriguera, i d'Armand Obiols, l'interlocutor de confiança de Carner durant aquests anys i que s'encarregarà de la revisió del text, com també la resposta del «Príncep dels poetes».

L'edició de les cartes s'ha fet a partir dels originals i de les còpies conservades. Hem transcrit fidelment els textos; només ens hem limitat a esmenar les escasses vacil·lacions ortogràfiques i a adequar la puntuació a les normes vigents. Per últim, volem agrair a Albert Manent; a Maria Grau, responsable del Fons Josep Queralt (Institut Franco-Català Transfronterer-Universitat de Perpinyà); a Laia Miret i a Marta Viñuales, encarregades del Fons Armand Obiols i Mercè Rodoreda (Institut d'Estudis Catalans); i al personal de la Sala de Reserva de la Biblioteca de Catalunya, on es troben dipositats els Fons de Josep Carner i de Joan Puig i Ferrer, la seva valuosa col·laboració a l'hora de facilitar-nos l'accés a les lletres que donem a conèixer.

3. Sobre les relacions entre Carner i Cruzet, vegeu J. SUBIRANA, *Josep Carner: l'exili del mite (1945-1970)*, Barcelona: Edicions 62, 2000, p. 93-111. J. SUBIRANA també ha editat l'«Epistolari de Josep Carner, Josep M. Cruzet i Josep Miracle», *Epistolari de Josep Carner*, volum II, Barcelona: Curial Edicions Catalanes, 1995, p. 131-358.

[1]

Perpinyà, 21 desembre 1949

Senyor Josep Carner
Bruxelles

Estimat i admirat amic:

A darrers del passat mes de novembre va fer un any que, de Londres, el senyor Puig i Ferrerter va escriure'm raonant el seu llarg silenci i demanant-me volgués excusar-lo d'haver deixat passar un tan llarg període de temps sense mantenir contacte amb mi...⁴ Jo, que n'estava molt apenat, ja havia tingut ocasió de dir-li-ho a les dues lletres quasi consecutives que va dirigir-me.⁵ Eren tan compensadores i emotives que hauria tingut d'ésser jo un home molt rancorós –cosa que no he estat amb les persones a les quals he estimat– per a no acceptar la mà que el senyor Puig m'allargava.

S'esqueia justament, aquells dies, que jo tenia en curs de tramitació una demanda d'autorització per tal de poguer exercir d'editor a França.⁶ Petició que em fou atorgada gràcies a l'apoi de bons amics francesos, influents, molt interessats per l'obra que Proa havia realitzat a Catalunya i amb el propòsit de facilitar-ne la represa i assegurar-ne la continuïtat. És a dir que, actualment, em trobo en situació legal per a dedicar-me, en qualitat de comerciant estranger, a tota mena d'activitats i comerç, tant pel que respecta al negoci editorial com així mateix el de llibreter. Tinc doncs un vast camp d'acció estant com estic inscrit en el Registre de Comerç com a «Libraire-Édi-

4. Puig i Ferrerter havia escrit a Josep Queralt des de Londres el 20 de novembre de 1948. Amb l'aparença d'una reconciliació, Puig i Ferrerter proposava a Queralt de donar sortida als volums que conformaven *El pelegrí apassionat* després d'haver temptejat inútilment editorials com Janés o Aymà, tot i que atribuïa la seva negativa a la censura que imperava a l'Estat espanyol.

5. Queralt al·ludeix a les cartes de Puig i Ferrerter del 20 de novembre i del 10 de desembre de 1948. En la segona, Puig i Ferrerter es plany que Queralt no hagi contestat la lletra anterior: «Si realment seguïu estant ofès amb mi, comprendré que no em vulgueu respondre. Jo n'estaré afligit però no ofès amb vós. No em creuré amb dret a fer-vos cap queixa i seguiré tenint-vos per un amic tot esperant el dia que puguem parlar amb la llibertat d'una bona conversa que difícilment es pot tenir per escrit.» Queralt respondrà les dues cartes el 15 de desembre, tot explicitant les causes del retard: «El motiu, doncs, de no haver respost immediatament, no és altre que el d'haver volgut informar d'aquest esdeveniment –que ho és per a mi i tots els meus familiars, que tots havien posat el seu petit gra d'arena a la nostra Obra, el que vostè s'hagi decidit a establir de nou el contacte amb mi– a un bon amic meu amb el qual em lliga una amistat fraterna, pariona a la que ens lligà amb el nostre enyorat Andreu fins al dia en què fou assassinat d'una manera tan brutal i estúpida.» L'amic de Queralt, que signava amb el nom de Pedro, aconsellava l'editor badaloní de publicar immediatament *El pelegrí apassionat*.

6. El febrer de 1947 Queralt havia adreçat una carta, sota la forma d'article, «Une oeuvre de la renaissance catalane: les Edicions Proa», al batlle de Perpinyà, M. Mercader, per tal de demanar l'autorització per exercir d'editor. En el text es descrivia la trajectòria de Proa, se'n remarcava la modernitat, alhora que es posaven en relleu els mèrits i el tarannà gens materialista del seu fundador. L'article també insistia en altres aspectes: les traduccions efectuades del francès al català, la donació de volums de la col·lecció *A Tot Vent* a la Biblioteca Municipal de la vila durant els anys trenta o el recolzament de Pompeu Fabra al projecte de Proa. El 30 d'abril de 1949, Queralt indicarà en una carta a Ramon Xuriguera que ja es troba en possessió de la «Carte de comercçant étranger», la qual cosa li va permetre començar les activitats.

teur» i compto amb ajuts que em permeten organitzar la màquina administrativa, comercial i publicitària per tal de pulsar el que pot donar el mercat probable de lectors (compradors) de llibres catalans tant a França com a Amèrica i, sobretot, a Catalunya mateixa. El meu principal objectiu és, naturalment, reprendre la col·lecció *A Tot Vent*. Entretant, però, no hagi reunit el capital necessari per tal d'assegurar la sortida d'almenys sis volums de la col·lecció el primer any –prospecció que tinc actualment en curs i que s'anuncia amb molt bones possibilitats de reeixir⁷ començo ja, a primers de l'any vinent, segurament el mes de febrer ja haurà sortit amb un llibre en francès *La légende de Pablo Casals*, que ha escrit, amb autorització del Mestre, un jove escriptor rossellonès que porta ja publicats dos llibres. Es tracta d'Arthur Conte, membre influent del partit SPIC i actual president de l'Association des Maires des Pyr. Or., i secretari federal de l'esmentat partit.⁸ La circumstància de celebrar-se enguany els nostres Jocs Florals a Perpinyà presidits per Pau Casals i la probable celebració a Prada del Centenari de J. S. Bach, farà que el llibre de Conte –que és molt ben escrit i es llegeix amb gust tingui totes les sorts d'obtenir un èxit tant literari com de venda. Proa, doncs, haurà marcat la seva existència i resurrecció després d'un llarg silenci d'onze anys. Considero aquest fet de molta importància, perquè si la versió francesa de Conte obté una bona acollida, llançaré immediatament la traducció catalana.⁹

Li explico tot el que precedeix per tal d'obtenir de vostè unes paraules d'aprovació i d'estímul que enforceixin la meva confiança i em serveixin de companyia per tal de prosseguir el camí emprès amb optimisme. Camí que ja sé ple de dificultats, però que em serà més planer de recórrer si em sé moralment apoiat pels vells amics de Proa, entre els quals ha tingut vostè sempre un lloc preeminent. Em seria talment enfortidor saber que no s'ha truncat aquella compenetració tan bella i profitosa per a Catalunya, que existia des del primer dia que ens féu visita al piset del carrer Nou... Que s'afermava en les reunions cordials amb l'amic Trabal,¹⁰ el malaurat i inoblidable Andreu Nin¹¹ i el senyor Puig, i que l'acollida afectuosa que em féu vostè al retrobar-me ací a l'exili, quan vingué a Perpinyà després de la lliberació –que diuen! em prometia que perduraria...

7. El projecte de Queralt consistia en el finançament, per part dels subscriptors de Proa, de la primera sèrie de la col·lecció *A Tot Vent*. Els volums anunciats eren *El Ben Cofat i l'Altre*, de Josep Carner; *L'home dins el mirall*, de Xavier Benguerel; *L'estany del diable*, de George Sand, traduït per Just Cabot; *L'hereu de Ballantrae*, de Robert Louis Stevenson, en versió de C. A. Jordana; i els dos primers volums del cicle *El pelegrí apassionat*, de Joan Puig i Ferrer, *Janet vol ser un heroi* i *Homes i camins*.

8. Com indica Queralt, Arthur Conte, futur novel·lista en llengua francesa, des de 1947 era alcalde, pel partit socialista, de la seva vila natal, Salses, i president de la Unió dels batlles dels Pirineus Orientals.

9. Queralt havia previst que la traducció al català de *La légende de Pablo Casals* la realitzés Joan Alavedra. Aquesta traducció no es va arribar a dur a terme.

10. Francesc Trabal havia publicat dins les Edicions Proa les novel·les *Era un dona com les altres* (1932), *Hi ha homes que ploren perquè el sol es pon* (1933) i *Vals* (1935). A més, Trabal, amb Joan Oliver i Armand Obiols, havia traspassat la col·lecció *La Mirada* a Edicions Proa el 1935.

11. El polític i escriptor Andreu Nin havia traduït del rus al català, per a les Edicions Proa, *Crim i càstig* (1929), de Fiodor Dostoievski, i *Anna Karenina* (1933), de Lev Tolstoi, entre d'altres obres.

Jo sé –després d’haver passat uns vint dies a París amb el senyor Puig i la seva família que tots ells continuen tenint per a vostè l’estima i admiració de sempre. Quan el nom de vostè sorgia en les nostres converses, sempre el senyor Puig aprofitava l’avinentsa per a afirmar textualment: «...per l’amistat de Carner em jugaria sense vacil·lar la major part de les meves amistats». Cregui’m, estimat Carner, que em sap molt de greu no saber escriure bé per tal de poguer transmetre-li una narració ben detallada de les nostres converses referents a vostè i l’esperança que posàvem a la seva aportació a l’Obra que pretenem reprendre i afermir!

I això és tot quant volia dir-li, de primer antuvi. I quedo amb l’esperança de llegir-lo aviat.

Ben afectuosament seu amic i devot admirador, li prego d’acceptar una sincera estreta de mà.

Josep Queralt i Clapés

[2]

Brussel·les, 6-1-1950

Benvolgut amic Queralt:

No em desdic de res. Ni de la meva amistat envers vós (de la qual sou mereixedor per tants conceptes), ni del goig que em faria poder-vos servir. Estic content que les coses hagin donat un tomb i us sigui possible de reprendre la vostra activitat exemplar.

En Puig m’ha escrit, i li respondré.¹²

Com podria ajudar-vos? A Brussel·les no podeu comptar sinó amb dos subscriptors o compradors de les vostres edicions (un d’ells, jo). Poca gent catalana en el país i poc a l’abast de la literatura. Suggestions? Em permeto, tot seguit, de fer-vos-en una: Mercè Rodoreda. I una altra: Pere Calders (a Mèxic).¹³ Per a bon consell (demés de persones amb les quals compteu), l’Obiols.¹⁴

Si, en qualsevol moment, us convingués un llibre meu, no haureu de fer més que manar.

Com veieu, amic Queralt, el que dic en una estació de ferrocarril, ho sostinc després.

Us desitjo salut, prosperitat i èxits de tota mena en 1950.

El vostre vell i reconegut amic

Josep Carner

12. La carta de Puig i Ferrer, datada el mateix 6 de gener, l’editem a l’apèndix.

13. Josep Carner havia conegut Pere Calders durant la seva estada a Mèxic entre 1939 i 1945. Calders escriurà una biografia, *Josep Carner*, publicada el 1963 per l’Editorial Alcides, en què proporciona informació de primera mà sobre el període mexicà de Carner.

14. Josep Carner, en una carta adreçada al màxim responsable de l’Editorial Selecta, Josep M. Cruzet, el mateix 6-I-1950, havia afegit el nom d’Armand Obiols (pseudònim de Joan Prat i Esteve) als de Carles Riba i Marià Manent com a curadors de la seva obra completa.

[3]

Perpinyà, 25 juny 1950

Senyor Josep Carner
Brussel·les

Estimat i admirat amic:

Pel senyor Puig i per l'amic Obiols, sé que a darreries d'agost o a primeries de setembre, tindrà enllestit el llibre que ens destina.¹⁵ Moltes gràcies per haver accedit a aquest gran desig del senyor Puig i meu. Tinc, però, d'insistir amb un prec. M'és indispensable conèixer el títol com més aviat millor. El prospecte, amb el qual anunciem la represa de Proa i la primera sèrie de sis volums a publicar, està a punt d'entrar en màquina. El no tenir resposta de vostè –amb motiu de trobar-se a Itàlia– ha fet que no poguéssim tirar endavant la seva execució. Podrà donar-me'l com més aviat millor? Ja sé que el senyor Puig li ha escrit en el sentit de demanar-li que ens el dongués per tot el 15 de mes que ve.¹⁶ Però jo voldria tenir-lo, si vostè pogués donar-me'l ben abans! Veritat que farà un esforç i em facilitarà el que pugui enllestir el prospecte per tal de difondre com més aviat millor els nostres propòsits editorials?

Va rebre el llibre de Conte que vaig enviar-li quan vaig pujar a París?

Espero uns mots seus ben aviat i em plau repetir-li com li agraeixo el bo que és per a mi.

Amb tot l'afecte de sempre li estreny la mà el seu reconegut amic i devot admirador,

Josep Queralt

[Capçalera: Edicions Proa. Badalona. Barcelona]

[4]

Perpinyà, 28 d'octubre 1950

Senyor Josep Carner
Brussel·les

Estimat i admirat amic:

Fa bastants dies vaig adreçar-li un prospecte dels que he fet imprimir per tal d'anunciar la reaparició de Proa. Ho vaig fer així, sense acompanyar-lo amb uns mots

15. Es tracta de la peça teatral *El Ben Cofat i l'Altre*.

16. Vegeu la carta de Carner a Puig i Ferreter del 22 de juny de 1950, que editem a l'apèndix.

meus, amb la intenció un xic pueril, que li prego vulgui excusar-me, de fer-li experimentar la impressió que jo busco obtenir d'aquells que el rebin a la impensada, i que, naturalment, desitjo que sigui la d'una agradable sorpresa.

Tant més quan tenia el propòsit d'escriure-li per tal de pregar-li vulgui fer-me uns mots dient-me si podrem tenir aviat l'original promès.

Ho faig avui, quan ja estem portant a fons la difusió del prospecte vers els milers de catalans escampats per tot el món, dels qual tinc les adreces, i que ja han començat a arribar butlletins de subscripció.

Desitjo verament que el retard no hagi estat ocasionat ni per accident ni per malura i que seguidament pugui anunciar-me que el text està al punt per a poguer ésser enviat. Llavors li prego vulgui trametre'l directament al senyor Puig i per la meva part donaré exacte compliment a les condicions tan favorables –i que li estimo molt! que tenim convingudes, posant tot seguit fil a l'agulla per tal de confeccionar el volum.

Em plauria que volgués dir-me si en conjunt va trobar bé el llibre de Conte, primera producció de Proa a l'exili.

Oportunament vaig rebre el seu llibre *Paliers*¹⁷ que és molt bell.

I no vull cansar-lo més. Li reitero el meu incondicional afecte i gratitud.

J. Queralt

[Capçalera: Edicions Proa. Badalona. Barcelona]

[5]

[Novembre de 1950]

Benvolgut Queralt: ja tindríeu *El Ben Cofat i l'Altre* si no hagués estat pel des-torb d'un curset que he hagut de fer al Col·legi d'Europa de Bruges (institució internacional i postuniversitària). Ara, però, tinc ja molt avançat el text, que rebreu abans de l'1 de desembre, tal com havíem convingut.

Sentiria haver-vos fet passar cap angúnia.

Desitjo que estigueu en bona salut i que tot us rutlli bé.

El vostre vell i volgut amic.

Josep Carner

17. El volum *Paliers* el van publicar a Brussel·les el 1950 les «Éditions de la maison du poète». Inclou 21 poemes (10 de procedents de llibres anteriors i 11 d'inèdits) amb la traducció francesa d'Émilie Noulet. Encapçalava el recull un pròleg de Roger Caillois.

[6]

Perpinyà, 25 novembre 1950

Senyor Josep Carner
Brussel·les

Estimat i admirat amic:

Molt agraït per la seva tarja en la qual em confirma que ben aviat tindrem el text.

No m'ha fet passar cap angúnia. Creia que si no l'havia pogut deixar enllestit en el temps dit, era degut a una causa justificada. Estic molt content que el destorb no hagi estat per motiu a plànyer.

Tot seguit vaig comunicar la notícia al senyor Puig i Ferrer, el qual m'escriu: «M'alegren els quatre mots de Carner. Quan dubto d'ell, pateixo. Quan veig que els meus dubtes no es confirmen, n'estic content. Sempre me l'he estimat.»¹⁸

Em comunica, a més, que ha estat uns vuit dies molt malaltot i que encara està pendent del metge... però que el dia en què m'escriu ja sortirà de casa (abans d'ahir).

Envii-li doncs ben aviat el text d'*El Ben Cofat i l'Altre*, que el goig de tenir el seu original a les mans estic segur que li serà una molt bona medecineta...! Moltes gràcies encara.

Corresponc als seus afectuosos vots i li reitero la meva incondicional amistat i gratitud.

J. Queralt

[Capçalera: Edicions Proa. Badalona. Barcelona]

[7]

Perpinyà, 18 febrer 1951

Senyor Josep Carner
Brussel·les

Estimat i admirat amic:

De retorn d'un viatge a París, on he estat l'hoste del senyor Puig i Ferrer, per tal de tenir un complet canvi d'impressions abans d'emprendre la realització dels

18. Queralt transcriu un passatge de la carta que li havia tramès Puig i Ferrer el 23 de novembre de 1950. En aquesta lletra indicava que «l'obra de Carner cal editar-la àdhuc sense esperar el resultat de la subscripció. I després, immediatament la meua (els 2 volums en un sol cop, que surtin al mateix temps).»

nostres projectes, mentre el text d'*El Ben Cofat i l'Altre* ha estat ja entregat a la impremta, li faig aquests mots per tal de demanar-li vulgui tenir a bé el trametre'm, tant bon punt li sigui possible, el *Pròleg* que tan gentilmente ens té promès.¹⁹

A més, tinc de demanar-li si m'autoritza a fer precedir el seu text d'una *Nota de l'editor* que expliqui el perquè, per una sola i única vegada, publiquem en la *A Tot Vent* un text que no és novel·la.²⁰ La meva intenció és la de donar un caràcter commemoratiu a aquest vol. 93, primer publicat en català per Proa a l'exili. També m'agradaria molt m'autoritzés igualment a fer precedir el tot per una reproducció en gravat de la lletra del nostre estimat senyor Fabra, de la qual n'hi adjunto uns clixés, que no és necessari em retorni.²¹

Amb l'esperança de que obtindré el seu assentiment i que ben aviat podré tenir el text del pròleg, per tal de fer tot quant jo pugui a l'objecte de fer aparèixer el seu llibre per tot el pròxim mes de març, em plau regradar-lo una vegada més per la seva bondat envers Proa i per l'estima que sempre m'ha demostrat particularment, a la qual corresponc amb tot el meu sincer afecte i devoció.

Li estreny la mà el seu reconegut amic i admirador de sempre,

J. Queralt

[8]

Perpinyà, 26 febrer 1951

Senyor Josep Carner
Brussel·les

Estimat i admirat amic:

Ratifico la meva anterior del 18 del corrent, i em permeto adjuntar-li unes proves per tal d'obtenir l'aprovació de vostè a la composició, lletra i compaginació...

Li prego vulgui retornar-m'ho de seguida, i em plaurà que tot sigui a satisfacció seva.

19. El pròleg que redactarà serà l'escena inicial d'*El Ben Cofat i l'Altre*, en què l'Autor (Carner) i l'Amic (potser també ell mateix) dialoguen sobre el procés d'escriptura de la peça.

20. Queralt encomanarà aquesta «Nota de l'editor» a Ramon Xuriguera. El text, que va aparèixer sense signar, deia el següent: «Excepcionalment publiquem a la Biblioteca *A Tot Vent* un llibre que no és una novel·la. A l'hora en què les Edicions Proa tornen a reviure, ens ha semblat que la millor manera de restar fidels al seu propòsit d'honorar i difondre el nostre verb escrit, era incorporant-hi una obra inèdita del príncep dels nostres poetes, de l'escriptor a qui més glòria deu la nostra llengua literària després del redreçament efectuat per Verdguer.»

21. Queralt fa referència a la carta de Pompeu Fabra, datada a Prada de Conflent l'octubre de 1944, en què formulava vots per a un pròxim ressorgiment de les Edicions Proa. La lletra ha estat editada per A. MANENT, «Dues cartes de Pompeu Fabra», *Serra d'Or*, núm. 422, febrer de 1995, p. 53. A més, Fabra va ser qui acompanyà Queralt als centres administratius per ajudar-lo a aconseguir la «Carte de comerçant étranger» i, d'aquesta manera, poder reprendre les Edicions Proa a França.

Remerciant-lo, em plau així mateix reiterar-li el meu afecte de sempre i la meva amistat devotíssima,

J. Queralt

[9]

Perpinyà, 31 de juliol de 1951

Senyor Josep Carner
Brussel·les

Estimat i admirat amic:

Desitjo que al rebre la present tingui ja en poder els seus dos exemplars d'*El Ben Cofat i l'Altre* que vaig adreçar-li per correu certificat la setmana passada... i que sigui l'edició del seu agrado.

No n'hi vàreig enviar més perquè em donaren tan sols 100 ex. i els necessitava per tal d'enviar-los amb tota urgència als subscriptors... que prou els hi hem fet guar. Vulgui, però, creure que no ha estat pas per negligència meva. Avui ja he rebut 200 ex. més i em posaré tot seguit a distribuir-los, perquè ara confio en que no s'aturaran i aniré rebent-ne regularment fins a tenir els dos mil completament enllestits. Li prego vulgui dir-me quants n'hi calen, que amb molt de gust els hi enviaré.

També en vàreig enviar un exemplar a l'Obiols.

Mentre quedo esperant les seves noves, accepti les més afectuoses salutacions i tota la gratitud del seu devotíssim i fidelíssim amic,

J. Queralt

[Capçalera: Edicions Proa. Badalona. Barcelona]

[10]

Brussel·les, 4 agost 1951

Benvolgut amic:

He rebut els 2 exemplars d'*El Ben Cofat i l'Altre* i, ensems, la vostra amable lletra. Us estic agraïdíssim de totes les atencions que m'heu tingut i de totes les penes que us he donat per a la publicació del llibre. També, no cal dir-ho, n'estic al nostre amic J. P. F. Un d'aquests dies li escriuré. El llibre fa goig. Per mica que s'esvaeixin certes dificultats econòmiques, em subscriuré a les Edicions Proa: seria el meu desig ajudar-vos en tot.

Reserveu-me, si us plau, una vintena d'exemplars: no me'ls envieu encara, preferiré que ho feu quan ens haguem canviat de pis, car les circumstàncies ens han obligat a prendre'n un de més modest. Però us agrairé que envieu el primer dels vint al meu fill: J. Carner d'Ossa,²² Calle Virgilio, 8, ap. 9 – Polanco – México (D. F.).

Una bona abraçada de

Josep Carner

[11]

Perpinyà, 10 abril 1962

Senyor Josep Carner
Brussel·les

Estimadíssim Autor i venerat Amic:

Uns bons i segurs amics de Barcelona s'han proposat editar un fascicle explicant com durant aquests darrers vint-i-tres anys la nostra premsa ha estat perseguida i amordassada: es tracta de la relació, acompanyada de múltiples gravats, de les publicacions en llengua catalana que existien en el període 1926-1936, més de 1.550. Mentre que del 1939 al 1960 només se n'han autoritzat 14 i, encara, d'aquestes només en subsisteixen actualment 3. La llur intenció és la de distribuir el fascicle a totes aquelles persones d'arreu del món que podrien donar llur suport moral, si més no, a la nostra causa, a la causa de la defensa de la Llengua Catalana. I han pensat que, per tal de presentar i oferir a llur consideració la publicació aquesta, seria convenient que tres dels Patricis que més estimem, Pau Casals, Josep Carner i Rafael Patxot,²³ signessin la lletra acompanyant la tramesa, el text imprès de la qual us adjunto.²⁴

Voldríeu autoritzar-nos a fer figurar el vostre nom al peu d'aquesta lletra? Si acollíssi favorablement la nostra petició, us prego de fer-m'ho saber com més ràpidament millor, tota vegada que quasi bé ja tinc a punt de tirar les compaginades del fascicle en qüestió, ací a Perpinyà, on m'he cuidat personalment de la presentació i preparació tipogràfica. En cas afirmatiu, no us vull pas donar feina a escriure: podríeu posar la vostra signatura al peu de l'imprès adjunt i retornar-me'l.

M'és plaent poguer informar-vos de que acabo de rebre la conformitat del nostre venerat Mestre Pau Casals, que m'escrivi: «5 d'abril 1962: Estimat amic. Gran idea i

22. Josep Carner i de Ossa (Barcelona, 1919 – Mèxic, 1998). S'exilià a França el 1939 i passà després a Mèxic, on va fer estudis de química. Va ser gerent de diversos laboratoris farmacèutics.

23. Cal recordar que Rafael Patxot i Jubert va abocar-se al mecenatge de la cultura catalana a través de la Institució Patxot. Va instituir l'*Obra del Cançoner Popular de Catalunya* i el premi de composició Concepció Rabell.

24. No tenim notícia que aquest fascicle s'arribés a distribuir. Tampoc n'hem localitzat cap exemplar.

la meua felicitació. Seria bo de traduir en anglès per a enviar als Estats Units i Anglaterra. Jo m'encarrego de fer arribar el fascicle a Kennedy i Adlai Stevenson.²⁵ Abraçades». Ja no cal dir que posarem a la pràctica la seva suggerència.

Sé que un dels interessats ja us n'ha escrit quelcom. Estem tots esperant la vostra acceptació i ens donareu, una vegada més, un altre motiu de joia i de gratitud per Catalunya!

Ja sabeu com sóc sempre un invariable devot vostre i com quedo ací al vostre manar, bo i adreçant-vos una respectuosa i amical abraçada,

J. Queralt

[Capçalera: Edicions Proa. Badalona. Barcelona]

[12]

[Abril de 1962]

Senyor editor (el nom és il·legible en la lletra que m'ha enviat). No tinc cap inconvenient a signar el document del qual em parla i m'honrarà d'anar en tan bona companyia.

Si li vaga de tornar-me a escriure un dia o altre, aprofiti l'ocasió per a dir-me com ha anat, a través del temps, la venda del *Ben Cofat*.

Atentament el saluda,

Josep Carner

[13]

Perpinyà, 17 d'abril 1962

Senyor Josep Carner

Brussel·les

Estimadíssim Autor i venerat Amic:

Gràcies per haver acceptat el que demanava.

Tanmateix, m'afanyo a dir-li que la seva tarja, ahir al vespre al rebre-la, em va fiblar com una cinglantada en plena cara... I em féu mal al cor també.

M'obsessionava el voler saber què ha pogut passar que l'hagi induït a prendre una actitud tan feridora envers mi. Jo tinc la consciència neta i ben tranquil·la. No

25. Adlai Ewing Stevenson (Los Angeles, 1900 – Londres, 1965). Diplomàtic nord-americà. El 1960, John F. Kennedy el va nomenar ambaixador dels Estats Units a les Nacions Unides.

he comès cap acte ni pronunciat cap mot, mai, que l'hagi pogut lesionar, l'un, o mancar-li, l'altre, el respecte i l'admiració que de molt jovenet li tinc.

Entre nosaltres dos, dolorosament, ho constato, s'ha interposat una mala ànima.

Una franca i clara explicació seva m'és necessària. I seria just que no la demorés. Aquesta situació no pot subsistir.

Trasbalsat, li prego que se'n vulgui donar la pena.²⁶

Invariablement seu,

J. Queralt

[Capçalera: Edicions Proa. Badalona. Barcelona]

Apèndix: cartes de Joan Puig i Ferrer, Josep Carner i Armand Obiols

[1]

París, 3 d'agost del 1949²⁷

Senyor Josep Carner

Estimat i admirat amic:

Josep Queralt i jo anem a reprendre, a França naturalment, les Edicions Proa. Ja tot ho tenim gairebé a punt. No volem, però, llençar el primer volum, que serà el 93 de la col·lecció *A Tot Vent*, sense fer el necessari per acoblar de nou tots els nostres antics col·laboradors, i el primer en qui hem pensat, i el primer a qui escrivim, sou vós, estimat Carner. Ens donareu una gran alegria si accepteu de col·laborar amb nosaltres en una empresa que, encara més que abans, pot fer bons serveis a les lletres catalanes i a l'esperit de Catalunya des de l'exili angoixosament lliure.²⁸

El nostre pla és el mateix d'abans. Continuar a superar la història de Proa és el nostre deler, la nostra sola ambició. Donar en català, en bells volums, bones novel·les estrangeres clàssiques i modernes, i acollir els novel·listes catalans que en siguin mereixedors, sobretot els nous, els més jovençans, si és que n'ha sortit a l'exili o dins el malaurat sòl català. Tota obra amb valor d'art que respiri la llibertat de què està mancada avui Catalunya serà acollida per nosaltres amorosament.

26. Paraula de lectura dubtosa.

27. La carta es troba reproduïda a Joan Puig i Ferrer *Memòries polítiques*, Barcelona: Edicions Proa, 1981, p. 240-241. N'hem esmenat els errors de transcripció que s'hi van escolar.

28. Puig i Ferrer va escriure, al llarg del segon semestre de 1949, a una sèrie d'antics col·laboradors de Proa per tal de sol·licitar-los material inèdit. Entre d'altres, trameté lletres a Domènec Guansé, Armand Obiols i Mercè Rodoreda, Just Cabot, Francesc Trabal, Xavier Benguerel i C. A. Jordana.

Voleu, doncs, acceptar de nou el lloc preminent que vós teniu en les nostres edicions, com sempre l'he tingut en la nostra estimació i admiració? Serà el nostre goig i l'honor de Proa. Sabem prou el vostre amor a les coses ben fetes catalanes i per a Catalunya per a tenir l'esperança de que no [ho] refusareu. Si heu fet, o voleu fer alguna narració de mena novel·lística, a mans besades us l'acollirem. Tant aviat com ens sigui possible publicarem la vostra magnífica traducció del *David Copperfield*.²⁹ I us voldria confiar, sense massa tardança, la traducció de la bellíssima novel·la d'Emily Brontë *Wuthering Heights*, com també alguna de les novel·les més significatives de Faulkner i d'altres americans.³⁰ I això, sols per a començar, que si vós us decidiu a col·laborar amb nosaltres, altres coses dignes de vós i de Catalunya us confiarem.

De la nostra empresa estarà absent tot personalisme. Tot el que sigui servir l'esperit català i la bona literatura posada en bon català serà acollit amb amor per nosaltres. Proa té una història, ja la sabeu, i vós vàreu contribuir a fer-la brillant. Doncs, la volem continuar i millorar, com us dic més amunt, i d'aquí que ens adrecem a vós primer que a ningú.

Tot esperant llegir-vos, l'amic Queralt que aquests dies es troba a París, a casa meva, us saluda afectuosament i devotament, i jo us abraço amb l'amistat i la devoció de sempre, inquiet una mica, però, d'un silenci vostre que em penso no haver merescut.

Joan Puig i Ferrerter

Vostra casa: 66, Avenue de la République, París (11).

[2]

Brussel·les, 6-1-1950

Benvolgut amic:

La meva *svogliatezza* d'escriure no ha tingut més causa que la meva multitud de feines, i el desig d'expressar-me un dia més desvapat, (desig quimèric) amb més amplitud. Com i per què podria fer-vos cap retret? No us dec sinó atencions i no m'atuïu més que sota un pes de gratitud.

Em plau que Proa revisqui: he escrit a Queralt prometent-li que l'ajudaria com li plagués, per bé que suposo que la seva missió més constant, naturalment, serà al servei de la vostra glòria.³¹

29. La traducció d'aquesta novel·la de Dickens, enlestida abans de la Guerra Civil, no es va publicar fins al 1964, una vegada les Edicions Proa van retornar a Barcelona.

30. Carner, però, no arribarà a efectuar cap de les traduccions proposades per Puig i Ferrerter.

31. Irònicament, Carner remarca la supeditació de l'editorial a la publicació del cicle narratiu de Puig i Ferrerter, *El pelegrí apassionat*.

Us desitjo tota mena de béns: passió i serenitat, contradicció i victòria, salut i feina, anomenada i guany. I vida sortosa amb tots els vostres.

El vostre vell amic

Josep Carner

[3]

París, 16 maig 1950

Estimat Carner,

L'editor Queralt és a casa meva aquests dies. Junts hem llegit la vostra resposta.³² Preveiem que el vostre text, que ja teníem per curt, segons notícies de qui l'ha vist en castellà, ara, en la forma més estricta i condensada, estarà llunyaníssim de poder omplir un volum de la Biblioteca *A Tot Vent*.³³ Això, però, no serà obstacle. No essent novel·la, i a més curtejant, el farem anar com a primer volum de la represa de *La Mirada*, que deveu saber que pertany a les Edicions Proa. Recordeu *Lluna i llanterna*. El vostre llibre serà publicat en la 1a sèrie de les nostres repeses, any 1951.

Si esteu d'acord, doneu-nos el títol de seguida. És urgent, els prospectes estan en vetlla d'entrar en màquina amb la llista de noms d'obres i autors per al primer any. Per això Queralt ha vingut a París. Nosaltres d'acord amb vós per a les proves. Pel que fa a la remuneració, Queralt em diu que us donarà el 10% del que produeixi el vostre llibre. Però si us convé un a compte també us el donarem. Vós direu quant. Naturalment encara passem dificultats i no podem exagerar els sacrificis, ens els haurem de partir amb els autors.

El vostre amic constant,

Joan Puig i Ferrer

[Capçalera: Edicions Proa. Badalona. Barcelona]

32. Carner havia escrit a Puig i Ferrer el 12 de maig de 1950 sobre l'obra que havia pensat destinar a les Edicions Proa: «Pel que fa al text català del *M. de Q.* (en la forma més estricta i condensada: no goso dir més teatral), faré els impossibles per a tenir-lo llest del 20 de juliol al 10 d'agost. Només en aquest moment (i no pas abans, per diverses raons) he pogut atènyer la seguretat, si no em sobrevé accident o malaltia, de servir-vos.»

33. No és sobrer recordar que *El Ben Cofat i l'Altre* és la versió catalana de la peça teatral *Misterio de Quanaxhuata*, publicada a Mèxic el 1943.

[4]

Brussel·les, 19 juny 1950

Benvolgut amic,

Al meu retorn d'Itàlia i després de cronometrar tan acuradament com he pogut les meves tasques d'aquest estiu, crec poder assegurar-vos que entre les darreries d'agost i la primera setmana de setembre enviaré a l'amic Queralt el text promès (encara estic indecís sobre el títol).

Voleu dir-ho a l'amic Queralt?

Us desitjo un bell estiu, ple de bones coses.

El vostre vell amic

Josep Carner

[5]

Brussel·les, 22 juny 1950

Benvolgut J. P. i F.:

Precisament aquest matí, en el qual havia d'arribar la vostra lletra, una mena de llum celestial m'ha donat el títol del llibre: *El Ben Cofat i l'Altre* (Si pot ésser, que les majúscules siguin respectades).

Us agraeixo les vostres paraules gentils sobre *Paliers*.³⁴ Li he fet saber a la meva muller³⁵ el que penseu de la seva traducció. Les vostres lloances li han fet gran plaer: és una feina que ella féu amb una evident doble amor, la del text i la de la llengua francesa.

Probablement, *El Ben Cofat i l'Altre* portarà un pròleg. Sobre les condicions econòmiques de l'edició (crec que són les legals a França quan altra cosa no s'estipula), les accepto, però em faria plaer, en lliurant l'original, de rebre un modest a compte de 10.000 FF.

El vostre aff. amic

J. Carner

34. Puig i Ferrer, en una lletra adreçada a Carner, des de París, el 20 de juny de 1950, afirmava a propòsit del nou poemari carnerià: «Llegeixo i rellegeixo *Paliers*. Esplèndides, home! I la traducció extraordinària, com si llegíssim en francès, l'Eliot o Rilke, o un dels grans del nostre temps, que a través de la traducció veiem el que valen, el que són.»

35. Émilie Noulet, a més de *Paliers*, va traduir al francès diverses obres del seu marit com *Nabi* (1959), *Lien* (1961 i 1968), *Poèmes* (1961), *L'ébouriffé* (1963) i *Coup de vent* (1963).

[6]

[Brussel·les], 28 Nov. 1950

Amic Obiols

Tot just arribi el desembre, us escriuré una lletra interminable... Us estic molt agraït de moltes coses, i, per avui, us he demanat un nou favor, i és que accepteu una modesta quantitat per la revisió del text adjunt i de l'acte final, que crec que us enviaré demà.³⁶ Hi ha, per exemple, la *o* (o bé *oh*) de vocatiu escrit a la francesa i a la castellana: cal unificar-ho. Hi haurà equivocacions, distraccions i qui sap les altres malures. Deu-hi una llegida tan aviat com podeu, *bonament* (sense perdre nits ni exhaurir les forces); i, en acabat, passareu tot el text a l'Edit. Proa, és a dir, a J. P. i Ferreter, que és qui ha de rebre el text i pagar una petita quantitat avançada (crec que 10.000 FF). Dels dits FF, vós en preneu *pel cap baix* 2.000, que poden augmentar si, com jo mateix, ho menyspreu per massa prim.

Records a Missenyora:³⁷ també li hauré de dir tres o quatre coses.

V. aff. Torturador

Josep Carner

[7]

París, 13 de desembre de 1950

Estimat Carner:

Fa qui-sap-los dies que us he d'escriure, però he tingut d'enllestir una mica de feina... Vaig rebre el text d'*El Ben Cofat*, excel·lent! Ben poca cosa calia d'adobar-hi: unificar les indicacions escèniques, sistematitzar l'ús de la lletra cursiva i dels parèntesis, rectificar certs detalls ortogràfics insignificants. La setmana passada el vaig lliurar a J. Puig i Ferrer. Pel que em va dir, sembla que s'havien fet unes il·lusions exagerades sobre les possibilitats d'engegar la col·lecció. Cosa que no em va sorprendre molt. Era previsible que no es podrien aconseguir mil subscriptors a base de fer-los pagar 2.500 francs a la bestreta: (car el projecte era de començar amb dos milions i mig en caixa, extrets d'una tropa d'inocents). En general, l'innocent pensa que P. i F. ja té prou diners –i no s'erra de gaire– per posar l'afer en marxa, i, per ara, no crec que s'hagi subscrit ningú. P. i F. em va exposar la seva situació i el seu punt de vista amb una infinita claredat: «Jo no tinc diners –va dir-me– tinc valors americans, i encara que desitgés de vendre'n alguns, per finançar la

36. Cal tenir present que Armand Obiols va col·laborar amb Josep Queralt durant els inicis de les Edicions Proa a Perpinyà, encarregant-se de la revisió de les proves de les primeres novel·les del cicle narratiu *El pelegrí apassionat*.

37. Es tracta de Mercè Rodoreda.

col·lecció, no podria fer-ho ara perquè, com ja sabeu, els valors americans estan bloquejats. Tot el que puc fer és destinar-hi els meus petits estalvis mensuals, és a dir 200 o 300 mil francs al cap de l'any.»³⁸ Ho deia amb tanta emoció que vaig estar a punt de dir-li si necessitava alguna cosa per anar tirant. En fi, han decidit de publicar només *El Ben Cofat* i els dos primers volums de la seva *Summa contra gentiles*.³⁹ I quedar-se a veure venir.

Va estar molt content quan li vaig donar el vostre text i em lliurà de seguida els 10.000 francs (li vaig insinuar que havia de fer certes adquisicions en nom vostre per evitar que, després de tantes llàgrimes, diferís el pagament *ad calendas*). Abans d'anar-me'n em va dir que li plauria molt que féssiu un pròleg per a *El Ben Cofat*, per tal de donar més gruix material al llibre i explicar com hi havíeu anat a parar. No estaria malament. Però caldria fer-lo de seguida.

El vaig deixar bastant animat.

La Mestressa no pot sentir parlar de vós perquè diu que ens heu abandonat. Té raó que li sobra, però, si ens escriviu, us explicarem *moltes* coses.

Amb tot l'afecte

Armand Obiols

P. S. Marion⁴⁰ ja fa dies que té el text francès d'*El Ben Cofat*.⁴¹ Escriré un dia d'aquests a la vostra muller.

[8]

Brussel·les, 6-1-1951

Benvolgut J. P. i F.: vaig anar-me'n el 16 de desembre a Ostende per a escriure, en pau i solitud, el pròleg per al *B.C. i l'A.* Per dissort, la *grippe* anglesa m'hi va atuir. Encara mig convalescent, la veu no prou segura i l'aire fred una mica hostil, començaré demà el dit pròleg, que enviaré tot seguit. No hi ha pas manera de lluitar amb la *planeta!*

Aprofito aquesta ocasió per a desitjar-vos, a Vós i a tots els vostres, munió de bones i belles coses en 1951.

El vostre bell amic

J. Carner

38. Obiols al·ludeix a la sospita que va planar entre alguns exiliats, com Rafael Tasis o Ferran Canyameres, que *El pelegrí apassionat* s'havia publicat amb els diners guanyats de manera il·legítima per Puig i Ferrer en temps de guerra.

39. Òbviament, es fa referència al cicle narratiu de Joan Puig i Ferrer, *El pelegrí apassionat*.

40. No podem identificar amb certesa Marion amb Mercè Rodoreda. Tal vegada, Obiols, irònicament, fa referència a Marion Delorme, una cèlebre cortesana francesa del segle XVII, la vida de la qual va donar lloc a una peça dramàtica de Victor Hugo, que duia per títol el nom de l'heroïna, i que va estrenar-se el 1829.

41. Com es desprèn d'aquesta carta, la traducció francesa de l'obra teatral *El Ben Cofat i l'Altre* ja existia, tot i que no va ser publicada fins al 1963 per l'editorial Gallimard dins la col·lecció *Le manteau d'arlequin* amb el títol de *L'ébouriffé*. La versió, l'havien realitzada Roger Caillois i Émilie Noulet.